GRGA NOVAK

PRVI DALMATINSKI SABOR I DOGAĐAJI S NJIM U VEZI

Prva sjednica Dalmatinskog pokrajinskog sabora 6. aprila 1861. – Prijedlog Galvanija i protuprijedlog Kneževića i dr. – Odbijanje vladinog prijedloga, da se izaberu izaslanici sabora za pregovaranje sa izaslanicima Hrv. sabora. – Manjina napušta sabor i ide u Beč. – Adresa većine Dalmatinskog sabora. – Hrvatski sabor otvoren 15. aprila 1861. – Zaključak Dalmatinskog sabora pred ministarskim vijećem. – Sjednica ministarskog vijeća 6. maja 1861., na kojoj učestvuju i ban Šokčević, Mažuranić i Strossmayer. – Deputacija Hrv. sabora početkom maja u Beču. – Sastanak nekih poslanika Dalmatinskog sabora sa nekima Hrv. sabora u Beču u maju 1861. – Odobren zemaljski odbor za Dalmaciju. – Biskup Strossmayer i Dalmacija. – Carevinsko vijeće 1861. g. – Rezultati borbe 1860/61. g.

Dalmatinski pokrajinski sabor bio je svečano otvoren 6. travnja 1861. godine. »La Voce Dalmatica« br. 14. izašla je tom prilikom u svečanom ruhu, sa svečanim epigrafom:

»VI APRILA 1861

sretan i svečan dan, kada Dalmatinski Sabor, sabran po najvišoj mudrosti u ovom prastarom glavnome gradu, sa najvišim auspicijima započinje veliko djelo, koje treba da garantira domovini slavu njena imena, pravednost njenih prava, nezavisnost njenog života, dobročinstvo liberalnih i pametnih ustanova. Živjela Dalmacija!«

Bio je to doista svečan dan za Dalmaciju uopće, a za Zadar napose. Prvi je to put u historiji, što se okupio sabor izabranih predstavnika cijele Dalmacije. Zadar je tom događaju dao i izvanjskim načinom svečan karakter: kuće su bile okićene zastavama i sagovima, dućani većinom zatvoreni.

Svečano otvorenje započe službom božjom u katedrali. Poslije toga predstavio je saborski predsjednik namjesniku pojedine poslanike. Iza toga bio je u namjesništvu svečan ručak, na kojemu je namjesnik nazdravio caru, pa predsjedniku sabora i svim saborskim poslanicima. Nato je predsjednik sabora pozdravio namjesnika, a namjesnik opet poslanike na hrvatskom jeziku.

Na veče istoga dana bila je velika iluminacija grada, svečan koncert na pjaci, a u gradskoj loži dala je općina zakusku poslanicima i njihovim porodicama.

Sam saborski posao počeo je u ponedjeljak 8. aprila u 10 sati ujutro. Potpredsjednik namjesništva dvorski savjetnik barun Roszner predstavio je svečano poslanicima imenovanog saborskog predsjednika i ovome predao carsku diplomu. Iza toga je predsjednik Petrović održao odulji govor i proglasio sabor otvorenim. Poslije podne istoga dana izabrani su odbori za ovjerovljenje mandata.

Druga saborska sjednica bila je tek u ponedjeljak 15. aprila. Pošto su ovjerovljeni svi mandati, osim Ivičevićeva, položiše poslanici, prema ustavu, svečano obećanje.

U utorak 16. aprila nastavio je sabor svoje zasjedanje. U srijedu 17. aprila nije bilo javne sjednice.

Najvažnija i za naše pitanje najsudbonosnija sjednica bila je u četvrtak 18. aprila. Na dnevnom redu bio je vladin prijedlog, da se izaberu izaslanici, koji će poći u Zagreb, da tamo rasprave pitanje sjedinjenja sa Hrvatskom i Slavonijom. Interes za ovu saborsku sjednicu bio je u cijeloj Dalmaciji ogroman. Ta u tom su se znaku i provodili izbori. Galerije su bile prepune.

Kad je došlo na dnevni red pitanje izbora tih izaslanika, dao je predsjednik sabora da se pročita prijedlog poslanika Dra Galvanija, koji je predlagao, da se vladin prijedlog ne smije prihvatiti. Kad je bio pročitan taj Galvanijev prijedlog, izjavi presjednik, da je primio i jedan protuprijedlog Galvanijevu, koji će odmah i pročitati. Taj glasi:

»Presvietli gospodine Predsjedniče sabora dalmatinskoga!

Najpotonji komad § 34. pokrajinskoga ustava ovako glasi: Predsjednik mora izključiti iz viećanja ona predstavljenja, koja ne spadaju u poslovni krug sabora pokrajinskoga.

Mi sudimo dakle da predstavka poslanika Galvania kojom pita, da naš sabor neprimi carsku zapovied, kojom se nareduje, da opremimo u Zagreb na onaj sabor naše poslanike za viećati o sjedinjenju Dalmacie sa Hrvatskom i Slavonijom, nespadajući ta predstavka u krug poslovanja ovoga pokrajinskoga sabora, mora biti od vas odbačena.

Mi dakle moramo ustanoviti broj poslanikah pak ih izabrati za da budu potvrdeni.

Predstavka gosp. Galvani-a jest jedno djelo, kojega pretresanje bi nas stavilo u protivnost izjavljenoj carskoj zapoviedi i zato vrhu njega nemožemo i nesmiemo govoriti.

Zato mi niže potpisani poslanici na saboru dalmatinskom protestiramo protiv predstavke Galvaniove, izjavljujući, da smo iz dužnosti i nužde primorani o njoj ni govoriti ni glasovati, no tražiti njeno odbačenje.

U Zadru 17 travnja 1861.

Knežević episkop, Pulić upravitelj gimnazije, Dr. Verona, knez Giorgi, Luka Tripković, Klaić profesor, Josip Đurović, Stjepan Ljubiša, Krste Kulišić, Jerković, P. Sablić, Pavlinović svećenik, Radulović.«

Kad je predsjednik pročitao ovaj protuprijedlog, izjavi, da je on protuustavan, da ga odbacuje, i da na se prima odgovornost za raspravu o Galvanijevu prijedlogu. Nato je uzeo riječ poslanik Galvani, da obrazloži svoj prijedlog. Među ostalim on je kazao: »Ko je sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom zaprosio? Banski sastanak. Proti tom je javno protivljenje izrečeno, kad izabrani carski povjerenici nisu htjeli poći na dogovor u Zagreb, i dobro su učinili, jer nisu imali narodnoga punomoćja ... Nitko među nami nije Talijan, nitko Slavjan, nego svi smo Dalmatinci. Za koliko može biti narodnost dragocienjena, meni je dosta svjedočanstvo Mamijanovo, da cienim veće autonomiju negoli narodnost.«[1]

Iza Galvanija govorio je za njegov prijedlog potpredsjednik sabora dr. Bajamonti. Kad je rasprava svršila, stavio je predsjednik na glasanje Galvanijev prijedlog. Za prijedlog je glasalo 29 poslanika, a 13-orica su se ustegla od glasanja. Za prijedlog su glasali ovi poslanici: Alberti, Bajamonti, Begna, Bioni, Borelli, Bujas, Buglian, Descovich, Difnico, Dudan, Doplancich, Fanfogna, Filippi, Galvani, Ghiglianovich, Giovannizio, Godeassi nadbiskup, Lapenna, Macchiedo stariji, Macchiedo mlađi, Marassovich, Mirossevich, Radman, Radmilli, Serragli, Smerdinich (?-Smerchinich!) Smirich, Vasio (?-Vusio!). Ustegli su se od glasanja oni, koji su potpisali »protivnicu«.

Poslije ovog glasanja predloži Giovannizio, da se zamoli car, da potpuno potvrdi pokrajinski ustav za Dalmaciju.

Sutradan, 19. travnja, bijahu prema ustavu izabrani poslanici za zastupničku kuću u Beču, i to: dr. Luigi Lapenna iz Splita, Vinko degli Alberti iz Splita, dr. Šimun Bujas advokat u Zadru, Dr. Ivan Krstitelj Macchiedo iz Hvara i Stjepan Ljubiša iz Budve.

Kad se proširio glas o svemu ovome, bijaše veselje protivnika sjedinjenja s Hrvatskom ogromno. Dana 20. aprila izašla je »La Voce Dalmatica« u svečanom ruhu s epigrafom preko cijele prve stranice.

XVIII aprile MDCCCLXI	18 aprila 1861
memorabile giorno	dan uspomene dostojan
in cui	u kojem je
la dieta Dalmatica	dalmatinski sabor
di civile senno e coraggio	gradjanskom svješću i odvažnošću
d'eloquenza e dottrina	govorničkim darom i naukom
mirabilmente animata	divno oduševljen
proclamando a gran voce	proglašujući na sav glas
la Dalmatica autonomia	Dalmatinsku autonomiju
l'aspettazione adempiva	ispunjao očekivanje
le speranze allegrava	razveselio nade
di tutto un popolo	cijelog jednog naroda
che dell'avite sue glorie	koji svojih djedovskih slava
e del nome onorato della sua patria	i časnog imena svoje domovine
custode geloso	ljubomoran čuvar
attende ora	čeka sada
dall'alta mente di cesare	od visokog uma carevog
il complemento felice	srećno ispunjenje
dei giusti suoi voti.	svojih pravednih želja.
Viva Dalmazia!	Živjela Dalmacija!

[1] Pozor, II. god., br. 94, 24. IV. 1861. – La Voce Dalmatica, 1861, No 25.

Zaključak Dalmatinskog sabora od 18-og aprila proslavili su protivnici sjedinjenja po cijeloj Dalmaciji, a naročito u Zadru. Prozori su bili iskićeni sagovima, a na večer je bila svečana iluminacija grada, i svečana predstava u kazalištu u počast poslanika, na pozornici dalmatinska zastava i grbovi Zadra, Splita, Dubrovnika i Kotora.

Međutim je Dalmatinski sabor nastavio svoj rad u ponedjeljak 22. aprila, i tog je dana izabrao zemaljski odbor, u koji su izabrani: Girolamo Vusio, dr. Natale Filippi, Luigi Seragli i Dr. Ante Radman.

Posljednja sjednica ovog zasjedanja Dalmatinskog sabora bila je 26. aprila. Međutim na tu sjednicu nisu došli poslanici opozicije, osim dvojice. Ostali opozicionalni poslanici bili su još ujutro otputovali parobrodom u Trst, da odatle krenu u Beč, gdje će da rade protiv zaključka Dalmatinskog sabora.

Kad je saborska većina saznala za ovaj odlazak opozicije, nastalo je u saboru veliko uzbuđenje. Sred tog uzbuđenja uzeo je riječ Bajamonti, koji je plamenim govorom, svojim odličnim govorničkim darom, sa prirođenim mu fanatizmom, prikazao ovaj čin opozicije kao opasnost, koja prijeti da uništi »ličnost dalmatinskog naroda«. Kad je on na kraju svoga govora predložio, da bi u takvom odlučnom momentu trebalo da svi ostali poslanici podu u Beč, da tamo brane prava Dalmacije, svi se poslanici digoše, kličući mu: »Živio!«

Poslije Bajamontijeva govora ustao je dr. Pulić i uzeo u obranu opoziciju, ističući, da ono, što ona radi, radi iz ljubavi prema otadžbini.

Poslije debate o ovom prijedlogu Bajamontijevu stavio je predsjednik prijedlog na glasanje. On je primljen sa svim glasovima, osim dvaju članova manjine.

Prema tom saborskom zaključku otputovala je saborska većina ujutro 29. aprila parobrodom »Istria« za Trst, da onda produži za Beč, da tamo brani i zagovara svoj zaključak od 18. aprila. Ovi saborski poslanici bili su otpraćeni od velike mase naroda, dok su kuće bile iskićene sagovima, a mnogobrojne lađice pratile parobrod. Te su lađice uz austrijsku vijale još i dalmatinsku zastavu, plavu sa tri leopardove glave u sredini. Sam parobrod »Istria« bio je u svečanom ruhu. Čak su i djeca iz dječjih zavoda bila postrojena i pozdravljala poslanike na odlasku.

Ovi poslanici većine podnijeli su onda caru saborsku adresu, koja u nekim izvacima glasi:

»Gospodaru!

Dalmatinska narodnost, čiji je osobiti značaj bio uvijek ljubav k pravednosti i poštivanje zakona, čekala je preko jednog decenija da joj plemenito i viteško srce Vašeg Veličanstva ponovo vrati vršenje onih političkih prava, na koja ju je činila dostojnom i njena civilizacija i potrebe vremena, kad je izašla diploma od 20 oktobra 1860 ...

Pokrajinski sabor Vaše kraljevine Dalmacije u punom i zakonitom izvršivanju svojih ustavnih prava, osiguranih mu od Previšnje Vaše Diplome od 20 oktobra 1860, a stavljenih na snagu patentom od 26 febru-

ara 1861, zaključio je 18 aprila, sa svim glasovima onih koji su glasali, »da ne prima vladin prijedlog, koji je sadržan u Previšnjem Otpisu od 21 februara 1861, a odnosi se na delegaciju poslanika, koji bi trebali da rasprave pitanje aneksije Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji sa saborom ovih kraljevina.«

Iza toga se u adresi navode razlozi toga odbijanja, od kojih je prvi, da Dalmacija tog sjedinjenja ne treba, jer može da živi sama autonomna u Austriji. Zatim se nastavlja:

»Zaključak dalmatinskog sabora učinio je, Gospodaru, aneksiju Hrvatskoj ustavno nemogućom, i on je izveo ovako provinciju iz onog abnormalnog stanja, zbog koga ste Vi u članu III Previšnjeg Patenta od 26 februara izjavili: »da pokrajinski red nije za sada mogao da potpuno stupi na snagu«. Zbog toga pošto sada nema nikakove zapreke za ostvarenje pokrajinskog reda, dalmatinski sabor moli cara, da izjavi, da je politički položaj Dalmacije riješen i da ona ostaje autonomna provincija austrijskog carstva.«[2]

Dalmatinski je namjesnik odmah telegrafski izvijestio ministra unutrašnjih djela, da je ona frakcija Dalmatinskog sabora, koja je glasala za to, da se imadu odmah poslati izaslanici na tamošnji poziv u Zagreb, bez znanja predsjednika zemaljskog sabora i bez mandata pošla u Beč, da kod dvora radi na sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Ti su poslanici: biskup Knežević, de Giorgi, Klaić, Krištof Kulišić, župnik Pavlinović, Panteleon Sablić, Luka Tripković i Josip Đurović.

Ministar unutrašnjih djela Schmerling iznio je tu stvar caru u svom izvještaju od 25. aprila s time, da on misli, da bi bilo sasvim protiv načela rada političkih zastupstava, kad bi se ovi poslanici primili. To bi imalo nezgodnih posljedica, kad bi se u ovakvim slučajevima članovi manjine vladali, kao da su oni deputacija sabora ili uopće deputacija. Kad mu predadu molbu, da budu kao deputacija primljeni, onda će on, ministar, predložiti, šta da se radi.[3]

Međutim nisu u Beč stigli oni članovi, koje je namjesništvo bilo javilo, jer nije došao Knežević, nego uz ostale Radulović iz Obrovca. Ministar Schmerling predloži, da ih car ne primi kao poslanike dalmatinskog sabora, ali neka primi pojedine od njih u audijenciju.

I tako je i učinjeno, pa je car odredio audijenciju za 2. maja.[4]

Hrvatski sabor sastao se naskoro poslije izbora, 15. aprila 1861. godine u Zagrebu. Ali ovaj sabor nije još ni izdaleka bio puni predstavnik Hrvatske, jer na njemu nije bilo ni zastupnika Vojne Krajine, kojoj kralj nije dao to pravo, ni zastupnika Rijeke, koja nije htjela da bira, ni Srijema koji je poslao samo 2 kolektivna zastupnika, budući da Srijemska županija nije još bila pripojena Slavoniji. Na prvoj se saborskoj sjednici obavila svečana instalacija bana Šokčevića kao bana Hrvatske i Slavonije. Na to je ban u svom govoru kazao, da je prva dužnost ovoga sabora

[2] La Voce Dalm. 1861.
[3] HHSA u Beču, Min. Conf. Nro 1309/61.
[4] Vortrag des St. M. 29 April 1861, HHSA MR Nro 1348/61.

da riješi pitanje odnosa Hrvatske i Slavonije prema Ugarskoj, istaknuvši, da to treba da bude na osnovu ravnopravnosti, i uz uslov čuvanja starih hrvatskih prava.

»Koliko nas obradova – nastavio je ban – stalno očekivanje, da će nas narodni odbor dalmatinski već u početku sastanka našega prisutnosti svojom usrećiti, kao što bi to previšnjim kraljevskim pismom od 21. veljače obnarodovano, i tamošnjem zemaljskom saboru izrično predloženo; toliko nas tieši sladka nada, da će braća Dalmatini uvidivši poštene i bratske namiere naše, ako i kašnije stupiti s nami u bratinski dogovor, za da se u staroj slozi na uzajamnu korist, na bujnije procvietanje narodnosti jugoslavenske, na sveobću našu sreću opet sdružimo, kao što to i preblagi naš vladar iskreno želi.« (Pozor II, br. 88, 17. IV. 1861).

Hrvatski sabor je duboko osjećao, kako je nepotpun, jer u njemu nema zastupnika iz svih hrvatskih krajeva, i zato izglasa on 1. maja predstavku na kralja, u kojoj moli, da s obzirom na važnost zaključaka, koje ovaj sabor ima da donese, kralj naredi, da u nj pošalje svoje zastupnike hrvatsko-slavonska Krajina, zatim »neka se – polag zadane riječi – s kraljevinama Hrvatskom i Slavonijom združe: kraljevina Dalmacija, Dubrovnik, Kotor i Kvarnerski otoci.« Nadalje je molio sabor, da se s Hrvatskom združi pokrajina Metlika u Kranjskoj i dio Štajerske, koji je nekada pripadao Hrvatskoj.

Kod rasprave o ovoj predstavci, na desetoj saborskoj sjednici, 29. aprila »g. Rob. Zlatović učinio (je) vrlo uljudan predlog, kojega je sva sabornica pljeskanjem prihvatila, da se naime dvojici odlične gospode, koji su mnogo nastojali oko združenja Dalmacije s Hrvatskom g. Stjepanu Ivičeviću i Medu Puciću ponudi mjesto u sabornici, što je i učinjeno.«[5]

Koliko je hrvatski sabor držao do ovog svog zaključka, pokazuje nam to, što je izabrao veliku deputaciju od 25 članova Hrvatskog sabora radi toga, da ona predstavku podnese u Beč kralju.

Istoga dana, 1. maja, kada je u Hrvatskom saboru u Zagrebu prihvaćena predstavka na kralja, raspravljalo se na sjednici ministarskog vijeća u Beču pitanje sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom.

Na toj je sjednici referirao državni ministar Schmerling o poznatom zaključku Dalmatinskog sabora, da ne pošalje svoje izaslanike u Zagreb. Državni je ministar kazao, »da se dalmatinski sabor ne opire apsolutno, da izašalje izaslanike da raspravljaju o ovom sjedinjenju, nego da se samo najprije još hoće da čeka, kakav će se odnos stvoriti između Hrvatske i Ugarske. Sporazum bi bio znatno olakšan, kad bi se u Ugarskoj već sada približe i na prihvatljivi način precizovao budući položaj Dalmacije prema Hrvatskoj. Izgleda u ostalom da se u Dalmaciji – osim u Dubrovniku – najviše boje zavođenja županijskog reda.«

Na ovo izlaganje državnog ministra odgovorio je dvorski savjetnik Žigrović, da prema zaključcima Hrvatskog sabora treba da dođe do spora-

[5] Pozor II. br. 99. 30. IV. 1861.

zumijevanja sa Ugarskom tek *poslije* sporazuma sa Dalmacijom. Zadarskim zaključkom, da se pošalju izaslanici u Zagreb tek onda, kad bude uređen odnos prema Ugarskoj, ova su pregovaranja zapala u ćor-sokak. Po njegovu mišljenju trebalo bi cijelu stvar ponovo staviti u kolotečinu, tako da bi Njegovo Veličanstvo ponovo blagoizvoljelo pozvati Dalmatince, da se s Hrvatima sporazumiju.

Sada je ponovo uzeo riječ državni ministar, koji je kazao da bi se pitanje odnosa Dalmacije prema Hrvatskoj najjednostavnije riješilo, kad bi Hrvatska poslala svoje izaslanike u Carevinsko vijeće (Reichsrath).

Nato je primijetio ministar grof Szécsen, da u Hrvatskoj vlada mišljenje, da vlada sprečava odašiljanje izaslanika, koji bi imali pregovarati, i to zbog toga, da prisili Hrvatsku da pošalje svoje izaslanike u Carevinsko vijeće. Kad se sada ovdje postupa na takav način, koji ovo vjerovanje potvrduje, to ne će u Hrvatskoj dobro djelovati.

Ministar von Plener i barun Pratobevera rekoše zatim, da su oni čuli, da Dalmatinci kod sadašnjeg upravnog uređenja žele da ostanu u direktnoj vezi sa cijelom monarhijom.[6]

Međutim je došla deputacija Hrvatskog sabora u Beč. U njoj je bio i biskup Strossmayer. I tako se desilo, da je na sjednicu ministarskog vijeća od 6. maja 1861. godine[7] bio pozvan, pored bana Šokčevića i predsjednika hrvatsko-slavonskog dikasterija Mažuranića, i biskup Strossmayer. Sjednici je predsjedao nadvojvoda Rainer, a bili su prisutni ministar inostranih djela Rechberg, ministar rata Degenfeld, i državni ministar Schmerling.

Što se tiče sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, izjavljuje car: »Sjedinjenju Dalmacije sa Hrvatskom protivi se sada samo zabrinutost Dalmatinaca, da bi u slučaju priključenja Dalmacije Hrvatskoj, bila isto tako i Dalmacija pripojena Ugarskoj – što oni ne će.

Oni hoće da se najprije riješi pitanje državopravnog odnosa Hrvatske prema Ugarskoj, prije nego se izjave za sjedinjenje s Hrvatskom.«

Njegovo Veličanstvo smatra, da je to opravdano i misli – da se rješenje toga pitanja ne protegne na neodređeno vrijeme – da treba da Hrvatski sabor pošalje u Reichsrath jednu deputaciju, pa bi taj primjer potaknuo Dalmatince, da isto tako postupe.

Na ovu carevu poruku, zapravo poruku ministra unutrašnjih djela Schmerlinga, koji je sve činio, kako bi prisilio Hrvate, da pošalju izaslanike svoga sabora u Reichsrath, odgovorio je ban Šokčević. On je kazao, da se on ne usuđuje sa takvim prijedlogom izaći pred sabor. Takav prijedlog ne bi sigurno bio prihvaćen, jer je zbog toga, što su u zemlji saznali za postupanje vlasti u Dalmaciji, gdje je vlast radila protiv sjedinjenja sa Hrvatskom, tako veliko nepovjerenje, da bi se u tom gledao samo novi izgovor, da se izbjegne obećanju sjedinjenja. Osim toga on ne može sebi dopustiti, da odstupi od reda kraljevskih propozicija, od kojih je prva rasprava o državopravnom odnosu prema Ugarskoj.

[6] HHSA u Beču, Ministerrath 1. maja 1861., MRZ 840. K. Z. 1474/61.
[7] HHSA Min. R. 6. maja 1861. – K. Z. 1495/861 – MRZ 843.

On (ban) i biskup Strossmayer zajednički priznaju, da zbog toga, što je Njegovo Veličanstvo izričito naredilo, da Dalmatinski sabor treba da pošalje svoje izaslanike u Hrvatski sabor radi raspravljanja o pitanju sjedinjenja, ne bi bilo uputno iznositi prijedlog, koji bi od toga odstupao. Ispadne li rasprava o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj – kako oni prema dosadašnjem misle, da mogu naslućivati – protiv sjedinjenja sa Ugarskom, onda izlazi kao prirodna posljedica, da će odmah Hrvatski sabor poslati svoje izaslanike u Reichsrath. Ako bi naprotiv vlada već sada istupila s ovim zahtjevom i ako bi deputacija morala da se vrati u Zagreb, a da nije postigla ni jedno jedino od svojih traženja, onda bi bez ikakve sumnje posljedica toga bio zaključak sabora, da se Hrvatska sjedini s Ugarskom.

Na ovo izlaganje bana Šokčevića, s kojim se složio i Strossmayer, primijetio je ministar inostranih djela, da je doduše u principu Njegovo Veličanstvo sklono sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, ali da je potrebno postupati s velikim oprezom i čekati, da li Hrvatska i u kolikoj mjeri ispunjava svoju dužnost. *Ako bi se ona izjavila za sjedinjenje s Ugarskom, tada se sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom ne bi odobrilo.*

Nato je izjavio i državni ministar Schmerling, da vlada može Dalmatinski sabor, ako se ustručava da svoje izaslanike pošalje u Zagreb, raspustiti, ali ga na to ne može prisiliti. Prema tome ostaje samo još jedno sredstvo za sadašnji sporazum, a taj je, da se poslanici obaju sabora sastanu u Beču, i daleko od svakog stranačkog utjecaja pod zaštitom Njegova Veličanstva rasprave pitanje sjedinjenja. Prirodno je doista, da će Dalmatinci, za slučaj sjedinjenja sa Hrvatskom, tražiti garancije, da će im se sačuvati one specijalne ustanove, koje su nastale zbog položaja ove zemlje. To bi se nesmetano raspravilo u zajedničkom vijećanju.

Nato primijeti ban, da to isto može da bude i na Hrvatskom saboru, na koji bi Dalmatinci poslali svoje izaslanike.

Ovom se banovu mišljenju pridružio i Strossmayer, koji je dodao, da se, eda se Hrvatima dade barem neki znak, da vlada ozbiljno misli o sjedinjenju, odmah barem dade banu stara titula »Ban Hrvatske, Dalmacije i Slavonije«, a u upravi Dalmacije učini jedna takva promjena, koja bi izbrisala neraspoloženje, koje su izazvale činjenice, da su tamošnji činovnici podsticali stanovništvo protiv sjedinjenja. Biskup Strossmayer je izričito naglasio, da bi bilo poželjno, da se u Dalmaciju pošalje jedan valjani viceguverneur, a da se dvorski savjetnik barun Roszner iz Dalmacije makne.[8]

Dva dana poslije ove važne sjednice ministarskog vijeća primio je 8. maja car hrvatsku deputaciju, koja mu je podnijela predstavku sabora. Sutradan, 9. maja, car je odgovorio na tu predstavku. Car »uvažava, da se državopravna pitanja, – koja tomu saboru nadleže, te koja se jednako tiču tako provincijalnoga kano i krajiškoga teritorija kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, – ne mogu pravovaljano riješiti bez sudjelo-

[8] HHSA u Beču. Ministerrath 6. maja 1861. K. Z. 1495/861 – MRZ 843.

vanja Vojničke Krajine, koja spada na cjelovitost ovih kraljevina.« Zbog toga kralj naređuje, neka se u Krajini izaberu poslanici, prema izbornom redu iz 1840. godine, i da oni pođu u Hrvatski sabor, i tamo učestvuju u raspravljanju državopravnih pitanja, ali ne i ostalih.

Ovakav kraljev odgovor na hrvatsku predstavku razočarao je Hrvate. Međutim je Schmerling proveo svoju namjeru i pozvao nekoliko poslanika Dalmatinskog sabora i nekoliko poslanika Hrvatskog sabora, koji su baš tada boravili u Beču, na razgovor pod predsjedanjem FM. L. Karla viteza von Mertensa, koga je on kao i ovaj razgovor predložio caru 10. maja. Car je već 11. maja imenovao Mertensa za predsjednika ovog razgovora, a Schmerling pozvao na nj članove Hrvatskog sabora: biskupa Strossmayera, kanonika Račkog, velike župane Kukuljevića, Vukotinovića i Smaića, Ambroza i Josipa Vraniczanyja, i članove Dalmatinskog sabora: biskupa Kneževića, predsjednika sabora Petrovića, potpredsjednika sabora Dra Bajamontija i izaslanike, koje je Dalmatinski sabor izabrao za Reichsrath: Lapennu, Bujasa, degli Albertija i Ljubišu.

Iz sastava dalmatinskog dijela ovih razgovora bilo je odmah jasno, da ni do kakvog sporazuma ne će doći, jer osim Kneževića i Ljubiše, svi ostali su bili protivnici sjedinjenja i protiv njega su i glasali u Dalmatinskom saboru.

Tako se i dogodilo: do sporazuma nije došlo.[9]

Kako dalmatinski poslanici nisu uopće željeli da se sporazumiju s Hrvatima, svjedoči nam najbolje telegram, koji su odmah poslije sjednice 12. maja uputili zadarskoj općini Petrović i Bajamonti. Taj telegram glasi: »Danas konferencija sa Hrvatima. Poslije četiri sata debate zaključak je taj, da je sporazum nemoguć. Nadamo se dobrome. Potpisani ostaju do petka. Petrović, Bajamonti.«

Istoga dana, kad je primila ovaj telegram, uputila je zadarska općina telegram splitskoj: »Vrlo veseli saopćavamo vam slijedeći telegram:« zatim dolazi gornji telegram Petrovića i Bajamontija. Osim ovog telegrama a prije njega uputila je istog dana zadarska općina splitskoj još i ovaj: »Prispjeli su Filippi, Begna, Galvani, Seragli, Machiedo i drugi. Nitko iz Splita. Dobre nade. Slijedit će konferencija pod predsjedanjem načelnika odjeljenja ministarstva, što se drži samo kao formalnost. Municipij.«[10]

Dana 15. maja telegrafirao je Bajamonti Giovaniziju: »Giovanizio parobrod Zadar. Imali smo audijenciju. Naš nam je prijatelj savjetovao da se ponovo ne prestavljamo. On je preuzeo sve izjavljujući da je stvar svršena. Prekosutra putujemo. Bajamonti.«[11]

I doista, stvar je bila svršena. Ministarsko vijeće je na osnovu referata državnog ministra predložilo caru, da se postavi u Dalmaciji Zemaljski odbor, ne vodeći računa o pitanju državopravnog odnosa Dalmacije. Mi-

[9] Vortrag des Staatsministers Ritt. v. Schmerling od 18. maja 1861. HHSA u Beču, Nro 1610/861.

[10] Svi ovi telegrami u općinskom arhivu u Splitu, konvolut 1861, 1–300.

[11] SOA 1861, Br. 1–300.

nistarsko je vijeće uzelo pritom naročito u obzir mišljenje ministra unutrašnjih djela (državnog ministra) Schmerlinga, da postoji pogibelj, da će Dalmatinski sabor, ako se ovo postavljanje odbije, opozvati svoje izaslanike u Reichsrath. Taj nedostatak ne bi mogli nadoknaditi hrvatski izaslanici, jer je notorno poznato rđavo raspoloženje Hrvatskog sabora, dok je Dalmacija dosada pokazala, da je lojalna. Uz ovaj prijedlog ministra unutrašnjih djela pristali su i ministar rata i inostranih djela. To će se postavljenje ipak tako izvršiti, da se ono ne protivi onim carevim rješenjima, koja se odnose na sjedinjenje.

Na osnovu ovog prijedloga ministarskog vijeća car je 13. juna odobrio Zemaljski odbor za Dalmaciju.[12]

Dana 16. jula 1861. godine saopći dalmatinsko namjesništvo preko okružja općinama ovo: »Njegovo Carsko Kraljevsko Apoštolsko Veličanstvo dobrostivo se udostojilo sa najpoštovanijom Previšnjom Odlukom od 13. prošastog juna da odobri osnivanje pokrajinskog odbora za Dalmaciju ne prejudicirajući riješenju pitanja o odnosu kraljevine Dalmacije prema kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno javnog prava, o kojem pregovori nisu još svršeni.« Namjesništvo izvještava općine, šta sve prelazi odsada pod vlast Zemaljskog odbora.[13]

Pitanje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom bilo je zasada provizorno riješeno onako, kako su to željeli protivnici toga sjedinjenja.

Bečka je vlada poslije carske odluke od 13. juna smatrala, da je zasada pitanje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom odloženo, i, makar provizorno, ipak riješeno. Zato je i molba Hrvatskog sabora od 23. maja 1861. g., koja je upućena Hrvatsko-slavonskom dvorskom dikasteriju, da je dostavi caru, bila već bespredmetna. Tu je molbu uputio isti dikasterij caru 17. juna, zalažući se za njeno povoljno rješenje i ističući, kako nerješavanje ovog pitanja odvraća Hrvate od Beča i šalje ih u Peštu.

Car je ovu molbu samo uzeo na znanje.[14]

U žestokoj borbi, koja se vodila u Dalmaciji između pristalica sjedinjenja i njegovih protivnika, u kojoj je borbi dalmatinsko činovništvo, štićeno od samoga namjesnika baruna Mamule, svim mogućim sredstvima radilo protiv sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, bio je biskup Strossmayer nada svih aneksionista. Oni su se na njega obraćali u svim nevoljama, znajući, da će se on doista i zauzeti. On je bio ne samo vođa u Hrvatskoj, nego su ga i dalmatinski Hrvati i Srbi smatrali svojim vođom, utoliko prije, što u Dalmaciji oni i nisu još uvijek imali vođe, nego su svi radili, oslanjajući se na one u Hrvatskoj.

Strossmayer je bio u živoj korespondenciji sa mnogim istaknutim Dalmatincima. U tim se pismima vidi, koliko se on interesirao za stvar sjedinjenja. Dalmacija je, kaže on u jednom pismu grofu Iliji Dedi Jankoviću, bila u blagostanju, kad je bila sjedinjena s Hrvatskom. Sada je ona osamljena. »Samovanjem potamni lice Dalmacije, samovanjem malo da

[12] HHSA u Beču 1874/862.
[13] SOA l. c.
[14] HHSA Ministerrath 1927/861; MRZ 867.

ne ugasi luč prosvjete u Dalmaciji, samovanjem malo da ne postade susjedna prosvjeta jarmom i potištenjem Dalmacije, dočim bi polugom i podporom njenom biti imala; samovanjem malo ne izdahnu duh slavo-crkveni, kog baštinismo od praapoštola naših ... Težnja svih nas, koji želimo da se Dalmacija čim prije na staru slavu uskrisi, biti ima: da se nenaravno to stanje čim prije dokonča, da se Dalmacija, čim prije tuđevanja svog lišena, u srdčani naručaj sestara svojih i u prvobitno bivstvovanje svoje povrati.«

Knezu Marinu Giorgiju piše među ostalim Strossmayer: »samo takovo sjedinjenje na srcu leži, koje odgovara sankciji pragmatičkoj, podpunoj ustavnosti i interesima Dalmacije i našim. Bez ustavne slobode, koja bi se sjedinjenjem tim Dalmaciji ujamčiti imala, bilo bi sjedinjenje to samo puka opsjena. Samo na temelju ustavne slobode osnovano sjedinjenje hasnilo bi i vam i nam; ojačalo bi nas međusobno, u nutarnjosti našoj i obezbiedilo bi nam onaj upliv na iztočno pitanje i na oslobođenje jednokrvnih biednika naših ...« Potrebno je svakako, pisao je Strossmayer, da dalmatinski izaslanici dođu u Zagreb na dogovor. »Vremena su vele ozbiljna, ona tolikom silom ruše i razgrađuju, što je vjekovječno bezumlje gradilo, da nema dvojbe da će se jednom već samo ono postojanom obstanku nadati moći, što se na temelju pravde i istine osnuje. Zlovoljci i natražnjaci ostati će bez dvojbe zastiđeni.«[15]

Ovo je pismo upućeno dru Marinu Giorgiju, prevedeno i na talijanski i štampano na oba jezika, i išlo je onda od ruke do ruke po Dalmaciji. Dalmatinski su protivnici aneksije vidjeli u ovom pismu opasnost, da ono prikaže težnju Hrvata kao za Dalmaciju korisnu i ispravnu, pa su optužili Strossmayera, da on tim pismom pravi ne samo smetnje u unutrašnjosti, nego štaviše da je ono kadro da poremeti dobre odnose sa susjednom Turskom. U tu su svrhu poslali oni ministarstvu policije u Beč nekoliko egzemplara spomenutog pisma. Ministarstvo policije uputilo je onda dva egzemplara ministarstvu inostranih djela.

Međutim ministarstvo inostranih djela nije nalazilo u tom pismu bilo kakve opasnosti za unutrašnji red u Dalmaciji, ali mu se nikako nisu sviđale one riječi, koje su se odnosile na bosansko-hercegovačke kršćane. Zbog toga je ministarstvo inostranih djela bilo mišljenja, da treba Strossmayera upozoriti, da u svojim poslanicama izostavi ono, što bi moglo dovesti do neugodnih sukoba sa inostranstvom.[16]

Ali Strossmayer je i dalje stopom u stopu pratio razvoj prilika u Dalmaciji. On vodi deputaciju Hrvatskog sabora u Beč, gdje se sastaje s poslanicima manjine Dalmatinskog sabora, koja je bila došla da prosvjeduje protiv saborskog zaključka od 18. aprila. Malo zatim on je glavni govornik na sastanku hrvatskih i dalmatinskih poslanika pod predsjedanjem baruna Mertensa, a kad neki od dalmatinskih poslanika na povratku iz Beča u Dalmaciju svratiše u Zagreb, i kad im je Hrvatski sabor

[15] Narodni List, Jubilarni broj str. 3, 4.
[16] Haus-Hof und Staatsarchiv u Beču, 875/BM 1861.

na prijedlog Zlatarovića dao časno mjesto u sabornici blizu samog predsjedništva, kazao je tom prilikom Strossmayer: »Mi smo dopustili u znak bratinske sloge i ljubavi prama Dalmaciji, da gospoda Dalmatinci u našoj sredini mogu viećati. Ja mislim, da ona sloga i ljubav, koja nas veže u sličnih pitanjih, koja se Dalmacije tiču, zahtieva, da mi braći Dalmatincima podielimo »votum informativum«, da ako bi tko od njih htio progovoriti da nam svojim savjetom bratinski u pomoć priteče, da mu to prosto stoji.«

Dana 1. maja 1861. godine otvorio je car Franjo Josip svečanim govorom Carevinsko vijeće,[17] na koje nisu ni Ugarska ni Hrvatska poslale svoje izaslanike. Već to, što je Dalmacija poslala kao svoje izaslanike sve protivnike sjedinjenja osim jednoga, davalo je naslućivati, da će oni u svoju korist iskoristiti svoj boravak u Beču.

Vidjesmo, kako je talijanska većina u odboru pod predsjedanjem baruna Mertensa odlučno odbila pokušaj da se sporazumije sa Hrvatima. Ali ona je radila i dalje, u prvom redu u parlamentarnim krugovima. Teško je mogao pri tom stanju jedini pristalica sjedinjenja između dalmatinskih poslanika Ljubiša da uvjeri parlamenat o svojim traženjima. On je doista nastojao, da uvijek istakne svoje mišljenje, i da, ukoliko je to moguće, svrati pažnju parlamenta na te posebne prilike Dalmacije, ističući, kako još nije određen državopravni položaj ove pokrajine. Tako je na sjednici zastupničke kuće, 11. septembra 1861., kad se radilo o općinskom zakonu, Ljubiša kazao: »Visoka kuća neka zaključi: u Dalmaciji će vrijediti općinski zakon tek onda, kada se konačno uredi državopravni odnošaj ove kraljevine napram kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, polag previšnjega pridržaja, koji se nalazi u patentu od 26. februara 1861. § 3.« Ljubiša je svoj prijedlog obrazlagao i pobijao navode protivnika sjedinjenja Lapenne. On je tom prilikom govorio hrvatskim jezikom i kazao: »Gospodin je Lapenna sve moguće načine pobrojio, kojim se je sjedinjenje odalečilo, te veli, da Dalmatinci nikako sjedinjenja neće. Ja sam pak naprotiv osvjedočen, da većina dalmatinskoga puka sjedinjenje željno čeka, pa da me tko upita, kako je većina sabora dalmatinskoga sjedinjenje zabacila, tomu bih odgovorio, da ta većina nipošto ne zastupa većinu naroda.«

Godina 1861. svršavala se u nekom zatišju između obje strane u Dalmaciji. U njenoj prvoj polovini odigrana je najžešća borba, što se ikada unutar njenih granica a među braćom zbila, i svršila je pobjedom onih, koji su bili za njenu autonomiju, a protiv sjedinjenja s Hrvatskom i Slavonijom. Ali taj poraz Hrvata i Srba na izborima i u Dalmatinskom saboru nije nipošto iznenadio dalmatinske Hrvate i Srbe. Oni su vrlo dobro znali, čim je bio objavljen izborni red, da oni ne mogu pobijediti, jer su oni, koji su tim izbornim redom, po kurijama, bili favorizirani, bili protiv aneksije, iako najveća većina njih nisu bili po narodnom osjećaju

[17] »Priestolni govor, kojim je Nj. C. Kr. Apošt. Veličc. Cesar Franjo Josip I. dne 1. svibnja 1861. svečano otvorio vieće cesarevine«. SOA 1861, Opć. arh. u Visu 1861.

Talijani. Međutim je ipak godina 1860. i 1861. donijela ogromne koristi upravo Hrvatima u Dalmaciji. Oni su se u prvom redu okupili, pobrojali svoje redove, a onda u borbi stisli. U toj borbi stvorila se narodna svijest, pročistile su se mnoge predrasude, upoznale prilike i u monarhiji i u Hrvatskoj i Slavoniji, a kod širokih narodnih masa prodiralo je sve više uvjerenje o jedinstvu sa prekovelebitskim Hrvatima.

Još je jedna velika dobit izašla iz te borbe: dalmatinski antianeksioniste, pa i oni, koji su se već duboko osjećali Talijanima, ne samo što priznaju, da treba da se uči u školama hrvatski jezik, nego oni stvarno i počinju raditi na tome, kako nam pokazuje budžet novog pokrajinskog odbora, u kojem se nalazi i stavka za podizanje »slavenskog« jezika.

I napokon u ovoj su borbi i u njenim rezultatima dalmatinski Hrvati i Srbi naučili, da svoj ideal, sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom ne će postići najedamput i naglo, nego da je do ostvarenja toga ideala put dalek, da je potrebno čekati, dok najveća većina Dalmatinaca ne prihvati njihovu ideologiju, a također i do onog vremena, kad u Hrvatskoj budu doista Hrvati toliko već učinili, da će moći privlačiti sve Dalmatince i svojom kulturom i svojim materijalnim blagostanjem. Ta spoznaja bila je od velike važnosti, jer je sada trebalo pregnuti, da se u prvom redu u samoj Dalmaciji podigne narodna svijest, da se dižu škole i u njima širi narodni jezik, da se vodi borba za narodni jezik u uredima i sudovima, u crkvi i općini. Na toj novoj bazi spremljen narod moći će onda na eventualni novi poziv da se izjasni, hoće li sjedinjenje s Hrvatskom i o tome kazati svoje odlučno: da.

SUMMARY

THE FIRST DALMATIAN PARLIAMENT AND THE EVENTS IN ITS CONNECTION

On the 6th of April, 1861, the first Dalmatian Parliament was inaugurated. The 18th of April saw on the agenda the Government's proposal that delegates be elected who would betake themselves to Zagreb to discuss the question of union. Upon which the deputy Galvani suggested that this proposal be rejected. Galvani's counter-proposal was accepted by a majority in Parliament, while 13 persons abstained from voting. In this manner the union with Croatia was rejected in Parliament. The day after, April 19th, the following representatives of the Dalmatian Parliament were elected according to the Constitution for the House of Representatives in Vienna: Dr. Luigi Lapenna, Vinko degli Alberti, Dr. Šimun Bujas, Dr. Ivan K. Macchiedo and Stjepan Ljubiša. All of these, with the exception of Ljubiša, were »autonomists«. In such circumstances »nationalists« that were not prevented by official duties betook themselves to Vienna to complain to the Government of the non-realization of the Government's proposal and the promise that parliamentary representatives for talks with Croatia would be elected.

The news about the departure of the Opposition caused great excitement among the majority in Parliament, with Dr. Bajamonti, then Vice-President, opening the discussion with a sharp criticism of the action taken on the part of the Opposition, interpreting it as a danger threatening to destroy the »personality of the Dalmatian people«. Upon which there followed Bajamonti's suggestion that all parliamentary representatives betake themselves to Vienna, a proposal that was accepted. On the 29th of April, the majority in Parliament departed for Vienna in order to defend their decision against annexation. Upon which Schmerling, prompted to such an action also by the Governor of Dalmatia, made a collective audience of the deputies of the Opposition impossible.

However, all these efforts exerted on the part of the Dalmatian opposition remained without avail, for the Vienna Ministry was against the union until Croatia should have been separated from Hungary, by which action it endeavoured to blackmail Ban Šokčević as well as Štrosmajer. The decision of the majority in Parliament suited the purposes of the Vienna Government very well.

In his play Schmerling went even farther: he invited several representatives of the Dalmatian Parliament and a number of representatives of the Croatian Parliament who happened at the time to be present in Vienna to attend talks to be held under the presiding of Karal Martens on the 10th of May. Among them were Štrosmajer, Vukotinović, Smaić and Vranicani on the one hand, and Knežević, Petrović, Bajamonti, Lapenna, Bujas, degli Alberti and Ljubiša on the other. From the composition of the Dalmatian part it was at once evident that this was again Schmerling's play and nothing more, for out of the 7 Dalmatian deputies 5 were absolutely against the union, among whom Bajamonti acted as the leader. As might have been expected, no agrement was reached.

After which the Council of Ministers proposed to the Emperor that a Committee for Dalmatia be established, which was granted by the Emperor on the 13th of June, »without prejudicing the solution of the issue of the relationship between the Kingdom of Dalmatia and the Kingdoms of Croatia and Slavonia, or the Public Law, concerning which discussions have not yet been closed«. The Ministry nevertheless left the matter unsettled, for it did not want to lose such an important trump-card in its endeavours to separate Croatia from Hungary. In spite of all, however, this question was solved for the time being in the manner wished for by the opponents of the union.

After the failure in Vienna a number of Dalmatian oppositional deputies (Klaić, Pavlinović, Tripković) stopped on their way home in Zagreb, where they visited the Croatian Parliament. There, the 22nd of May, 1861, witnessed a speech delivered by Mihovil Pavlinović, who greeted with enthusiasm the brethren from beyond Velebit Mountain after a separation of several centuries. On this occasion Pavlinović Stated that, according to the then election order, the 15,000 Italians in the towns were entitled to electing 23 representatives, while the 410,000 Croats were only allowed to send in 20 deputies – barring election violence.

On the first of May, 1861, the Emperor Francis Joseph I opened the Imperial Council, to which, however, no representatives were sent either by the Hungarian or the Croatian Parliament.